

Hadis İlimindeki Yeri. “Hâfızü'l-İrâk ve nâsirü's-sünne” lakaplarıyla anılan İbnü'l-Cevzî, hadis aldığı hocalardan ne zaman rivayette bulunduğunu çok defa kaydetmiş, ardından onlardan duyduğu hadisin âli ve nâzil oluşu, *Şahîhây'n*'da yer alıp almadığı üzerinde durmuştur. Özellikle Selefiyye muhaddislerinin uygulamalarını devam ettiren hocalarının yolunu takip etmiş, hadis ehlinin gıybet etmemesi ve yaptığı rivayetten ücret almaması gerektiğini söyleyerek aksine hareket edenleri eleştirmiş, sadece bu şartlara uyanlardan hadis almış, ilim tahsil edenin geçinebilmesi için bir meslek sahibi olması gerektiğini belirtmiştir. Hadiste ve vaazda devrinin imamı kabul edilerek (İbn Hallikân, II, 321) özellikle hadis metinleriyle ilgili bilgisi takdir edilmiş, ancak sahih hadisleri belirlemede genellikle başarılı olmadığı ileri sürülmüştür. Zehebî, İbnü'l-Cevzî'nin hadis ehlinin ıstılahındaki anlamıyla “hâfız” sayılmayacağını, hadislerin sahihini sahih olmayandan ayırma hususunda yeterli bilgiye sahip bulunmadığını ifade etmiştir. *el-Mevzû'ât*'ta *Şahîh-i Müslim*'den bir hadise yer vermesi de onun hâfız olmadığını ortaya koymaktadır (*el-Mevzû'ât*, neşredenin girişi, s. 21-22). Abdülâtîf el-Bağdâdî, İbnü'l-Cevzî'nin her alanda bilgisi bulunmakla beraber herhangi bir konunun uzmanı olmadığını ileri sürmüştür. Talebesi İbnü'd-Dübey'sî ise hadisi ve hadis ilimlerini bilme, sahihini sahih olmayanından ayırma konusunda onun zirvede olduğu görüşündedir.

Yirmi bir hadis arasındaki nâsih-men-suh ilişkisini ortaya koyduktan sonra, bu alanda yazdıklarıyla başka ilâvelerin yapılamayacağını söyleyerek kendine olan aşırı güvenini dile getiren İbnü'l-Cevzî (Abdülkerîm el-Azbâvî, sy. I [1398], s. 229-244), kıssacılık ve vaaz geleneğine getirdiği yeni boyutla hadis ilmine önemli bir mevki kazandırmış, vâazlık mesleğinin hadis uydurmacılığından kurtarılmasına önemli katkı sağlamıştır. Bazı muhaddislerce tenkit edilen kıssacılığın esasen kötü bir şey olmadığını, asıl problemin vaazlarda mevzû hadis kullanılmasından kaynaklandığını ifade etmiştir (*Kitâbü'l-Kuşşâş ve'l-müzekkirîn*, s. 177-184).

İbnü'l-Cevzî, zühd ve ahlâka dair çalışmalarında sahih ve hasen hadisleri kullanmaya özen göstermesine rağmen yine de bu konudaki eserlerinde zayıf rivayetler bulmak mümkündür. Onun diğer ilimlere dair eserlerinde de hadisçiliğini öne çıkaran unsurlar vardır. Meselâ *el-*

Müctebâ mine'l-müctenâ gibi tefsire dair eserlerinde müttefik ve müfterik, müteşâbih isimler, bazı müşkil hadislerin açıklanması gibi hadise dair konulara yer vermiştir. Yaşadığı devirde bid'atların, mezhep çatışmalarının ve fitnelerin yaygınlık kazanması sebebiyle uydurma rivayetlerin fazlaca kullanılması İbnü'l-Cevzî'yi *el-Mevzû'ât*'ı yazmaya sevk etmiş, ancak bu şartların tesiriyle râvileri ve rivayetleri değerlendirirken aşırı davranmak durumunda kalmıştır. Onun bu titizliği şiddetle eleştirilmesine sebep olmuştur. İbnü's-Salâh gibi muhaddisler, İbnü'l-Cevzî'nin zayıf, hasen hatta sahih hadislerle bile fazla araştırmadan “mevzû” damgası vurduğunu, onun bu iş için gerekli temyiz ve tenkit kabiliyetine sahip olmadığını ileri sürmüştür.

Hayatını vaaz ve irşadla geçiren İbnü'l-Cevzî, ilim ve kemal ehli olma yolunda çalışarak kişinin bu iki özelliği kendisinde toplaması gerektiğini ifade etmiş, Saîd b. Müseyyeb, Süfyân es-Sevrî, Hasan-ı Basrî ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin zühdle ilmi bir arada yürüttüklerini belirtmiştir (*Leftetü'l-kebed*, vr. 42^b). Hadis ilminin geleneğini tam olarak benimsemediği görülen İbnü'l-Cevzî ilim tahsiline başlayan öğrencinin Kur'an, fıkıh ve hadis dinlemeye önem vermesi, ehli-hadis in aynı hadisleri ihtiva eden cüzleri ezberlemek için ömür tüketmemesi gerektiğini söylemiştir (*Şaydü'l-hâtır*, s. 206). Ona göre ilmin sonu bulunmadığına ve insan ömrü de kısa olduğuna göre sahihler, sünenler ve müsnedler gibi temel eserlerle yetinilmeli, diğer eserlerle vakit kaybedilmemelidir.

İbnü'l-Cevzî eserlerinde yeterince titizlik göstermemesi, yazdığı bir kitabı kontrol etmek yerine yeni bir eser yazmayı tercih etmesi gibi sebeplerle tenkit edilmiş (İbn Receb, I, 414-415; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 378), hadis ilimlerinin çeşitli alanlarında çok hata yaptığı ve bunların tashih edilemeyecek kadar çok olduğu ileri sürülmüştür (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 382). Ayrıca hadisleri “mevzû” olarak nitelendirmede aceleci bir tavır sergilediği halde vaaz ve irşada dair eserlerinde aynı hassasiyeti göstermemesi, Bağdatlı hocalarla yetinerek hadis tahsili için seyahate çıkmaması eleştirilmiş (Hızır ed-Dürî, s. 117); Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin sünenleriyle Hâkim'in *el-Müstedrek*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inden pek çok hadisi *el-Mevzû'ât*'ına alması ayrı bir tenkit konusu olmuştur (İbnü'l-Cevzî'ye yö-

neltilen eleştiriler ve cevapları için bk. *el-Mevzû'ât*, neşredenin girişi, s. 117-124).

Çok yönlü ilmi kişiliği sebebiyle hakkında muhtelif eserler kaleme alınan İbnü'l-Cevzî'nin hadisçiliğini inceleyen çalışmalar da yapılmıştır. Misfir b. Gurmullâh ed-Dümeynî *Meşkâ'yisü İbni'l-Cevzî fi naqdi mütûni's-sünne min hilâli kitâbihi'l-Mevzû'ât*'ı yazmış (Riyad 1405/1984), Kasemullâh Meryûd *el-İmâm İbnü'l-Cevzî muhaddişen ve menhecühû fi kitâbi'l-Mevzû'ât* (1403, Riyad Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usûli'd-dîn), Nureddin Boyacılar *İbnü'l-Cevzî'nin Hadisteki Yeri ve Metodu* (1978, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) adıyla doktora tezi, Vey-sel Ünler de *Telbisü İblis'teki Hadislerin Bilimsel Kritiği* (1989, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) adı altında bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Nureddin Boyacılar), Riyad 1418/1997, neşredenin girişi, s. 21-22, 103-136; a.mlf., *el-Has'âlâ hıfzî'l-ilm* (*el-Câmi' fi'l-has'âlâ hıfzî'l-ilm* içinde, nşr. Ebû Abdullah Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd), Kahire 1412, neşredenin girişi, s. 232-234; a.mlf., *Kitâbü'l-Kuşşâş ve'l-müzekkirîn* (n r. Kâsim es-Sâmerrâî), Riyad 1403/1983, s. 177-184; a.mlf., *Leftetü'l-kebed fi (ilâ) naşihati'l-veled*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5295, vr. 36^b-44^a; a.mlf., *Şaydü'l-hâtır*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 206, 429-430; a.mlf., *Ahbaru ehli'r-rüsûh fi'l-fikh ve't-tahdîş bi-mikdâri'l-mensûh mine'l-hadîş* (nşr. Ali Rızâ Abdullâh Ali Rızâ), Beyrut 1412/1992, s. 19-40; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Cenân Celîl Muhammed), [baskı yeri yok] 1990 (ed-Dârü'l-vataniyye), VIII/2, s. 482, 483-484; İbn Receb, *ez-Zeyl'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952, I, 414-415; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 28-30; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 373, 378, 381, 382; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 131-136; Süyûtî, *Tabakâti'l-huffâz*, s. 478; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 321; Mahmûd Ahmed el-Kay-siyye en-Nedvî, *el-İmâm İbnü'l-Cevzî ve kitâbü-hü'l-Mevzû'ât*, Lahor 1403/1983, s. 120-135; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 119, 126, 231, 247, 325-326, 337, 338; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler, Menşei, Tanıma Yolları, Tenkid*, İstanbul 1997, s. 142-146; Hasan Cirit, *Hadiste Vaaz, Kıssacılık ve Kussâs* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 176-178; Hızır ed-Dürî, “Dirâse fi't-terâcüm: İbnü'l-Cevzî”, *Âdâbü'r-râfideyn*, IV, Musul 1972, s. 108-161; Abdülkerîm el-Azbâvî, “Kitâbü'n-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadîş”, *Mecelletü'l-Bühûsi'l-ilmî ve'l-türâsi'l-İslâmî*, sy. 1, Mekke 1398, s. 229-244; H. Laoust, “İbn al-Djawzî”, *EI²* (İng.), III, 752; Hâdî Âlimzâde, “İbn Cevzî”, *DMBİ*, III, 274.

İBRAHİM HATİBOĞLU

Tefsir İlimindeki Yeri. İbnü'l-Cevzî'nin Kur'an'a ilgisi onu ezberlemesi, tecvid ve